

Перыяд існавання і прычыны ліквідацыі Літоўска-Беларускай ССР: дыскусійныя пытанні

Перыяд існавання Літбел і прычыны ліквідацыі аб'яднанай рэспублікі належыць да найважнейшых у гісторыі Літоўска-Беларускай ССР. З пачатку 20-хг. пытанні, вынесеныя ў загаловак артыкула, з'яўляюцца предметам бесперапынных дыскусій. Агульнапрынятага адказу ў колах беларускіх гісторыкаў няма і сёння. Між тым, як справядліва заўважыў Вадзім Круталевіч, з навукова аргументаваным вызначэннем перыяду існавання Літбелы размежаванне этапаў нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі і Літве ў 1919 – 1920 г., тлумачэнне дыпламатычных актый РСФСР, накіраваных на ўстанаўлэнне мірных адносінаў з Польшчай і Літоўскай рэспублікай¹. Са свайго боку адзначым, што вызначэнне тэрміну існавання Літоўска-Беларускай ССР мае прынцыпова важнае значэнне не толькі для перыядызацыі гісторыі беларускай рэспублікі на этапе яе дзяржаўнага станаўлення, але і для глыбокага і ўсебаковага яе даследавання і выкладання ў сярэдняй і вышэйшай школе.

Адным з першых гісторыкаў Каstryчніцкай рэвалюцыі ў Беларусі, актыўным яе арганізаторам і ўдзельнікам нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва на савецкай аснове быў Вільгельм Кнорын. Яго пяту належыць шэраг публікацый па гэтай тэматыцы, якія былі напісаны па свежых слядах адбыўшыхся падзеяў. Так, у артыкуле “Восемьмесяці Советской Белоруссии”, які быў напісаны ў верасні каstryчніку 1919 г. і надрукаваны ў газете “Звезда”² і зборніку дакументаў і ўспамінаў³, кіраунік беларускіх камуністаў у агульнай форме выказаў свае меркаванні аб прычынах аб'яднання Беларусі і Літвы і асноўных этапах існавання адзінай рэспублікі. На яго погляд, Літбел у першы, віленскі перыяд свайго існавання, меў сапраўдныя прыкметы самастойнага дзяржаўнага жыцця, а ў другім менскім перыядзе Літоўска-Беларуская ССР “падпарадкоўваючы ўсю свою работу задачам вайны і абароны, у сувязі з абвешчанай цэнтралізацыяй ваеннага камандавання і ваеннага ўпраўлення, губляла свою прытворную незалежнасць”

¹ Круталевич В.А. История Беларуси: Становление национальной государственности (1917-1922 гг.). Минск, 1999. С. 156.

² Звезда. 1919. 17, 24 сентябрь; 18, 19 октября.

³ Каstryчнік на Беларусі. Зборнік дакументаў і ўспамінаў. Мінск, 1927. С. 280-294. Гэты артыкул надрукаваны ў кнізе выбраных твораў В.Г.Кнорына (Избранные статьи и речи. Минск, 1990. С. 42-63).

(вылучана аўт. – Л.М.) і становілася фактычна часткай РСФСР, адміністрацыйна падпарадкаванай Маскве нароўні з астатнімі губернямі”⁴.

З кантэксту разважання В.Г.Кнорына выходзіла, што Літбел перастаў існаваць ужо летам 1919 г. Гэта была першая гісторыяграфічная ацэнка тэрміну існавання савецкай рэспублікі Літвы і Беларусі.

Па сутнасці яна была падтрымана і ў гісторычным нарысе аб БССР, які надрукаваны ў калектыўнай працы, выдадзенай да дзесяцігоддзя Кастрычніцкай рэвалюцыі⁵. У ім адзначалася, што “27 лютага 1919 г. у Вільні на ўрачыстым пасядженні ЦВК Літвы і Беларусі была абвешчана Літоўска-Беларуская Савецкая Рэспубліка <...> Аднак перыяд незалежнай Савецкай Беларусі і аб'яднанай Літоўска-Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі быў вельмі непрацяглы”⁶.

Але з сярэдзіны 20-х гадоў у навуковай літаратуры ўсталёўваецца новы погляд на тэрмін існавання Літбел. Аналіз артыкула Усевалада Ігнатоўскага дазваляе сцвярджаць, што аўтар звязваў факт ліквідацыі Літоўска-Беларускай рэспублікі з другім абвяшчэннем БССР 31 ліпеня 1920 г.⁷

У каментарыях да рэзалацый Другой канферэнцыі Кампартыі Літвы і Заходняй Беларусі (2-4 лютага 1919 г.), апублікованых у зборніку дакументаў Кампартыі (бальшавікоў) Беларусі, які выйшаў у свет у 1934 г., адзначалася, што Літоўска-Беларуская ССР існавала да сярэдзіны 1920 г.⁸ Гэта і паклала пачатак шматгадовай дыскусіі аб тэрміне існавання Літбел ССР і прычынах яе ліквідацыі.

Другім з навукоўцаў, хто вызначаў час існавання Літоўска-Беларускай ССР да восені 1919 г. і паспрабаваў называць прычыны яе ліквідацыі, быў Мікалай Карнатоўскі⁹. У назве вельмі грунтоўнага па тых часах артыкуула пазначаны тэрмін існавання Літбела – 1919 г. Але больш дакладнай даты, якая завяршыла непрацяглее існаванне адзінай дзяржавы двухнародаў, аўтар не назваў. Толькі аналіз тэксту артыкула і тых фактаў і падзеяў, якія ў ім прыведзены, дазваляе канкрэтнай тэрмін ліквідацыі Літоўска-Беларускай ССР летам 1919 г. У заключэнні свайго артыкула М.А.Карнатоўскі зрабіў наступную высьнову: “Літоўска-Беларуская рэспубліка пала пад націскам узброеных сіл буржуазна-памешчыцкай Польшчы, падтрыманай англо-французкім імперыялізмам і ўсімі ўнутранымі контррэвалюцыйнымі элементамі”¹⁰. Такім чынам, прычыну ліквідацыі Літбела гісторык ба-чыў у захопе яе тэрыторыі польскімі акупантамі.

⁴ Кнорин В.Г. Избранные статьи и речи. С. 47.

⁵ Белорусская Советская Социалистическая Республика. Минск, 1927.

⁶ Тамсама. С. 40.

⁷ Ігнатоўскі У. Камуністычнай партыя Беларусі і беларускае нацыянальнае пытанне // Беларусь: Нарсы гісторыі, эканомікі, культуры і рэвалюцыйнага руху. Мінск, 1924. С. 229-242.

⁸ КП(Б)у рэзалацыйах. Ч. 1 (1903-1921 гг.) / Падрыхт. да друку Ю.Майзэль; рэдактар А.Зюзькоў. Мінск, 1934. С. 131.

⁹ Корнатовский Н.А. Литовско-Белорусская ССР (1919 г.) // Учёные записки ЛГУ. 1940. Вып. 7. № 67. С.139-174.

¹⁰ Тамсама. С. 172.

Гэтую, хоць і не зусім выразную, даціроўку з цягам часу гісторыкі пачалі ўдакладняць. Так, у рэдакцыйным артыкуле аб Літоўска-Беларускай рэспубліцы, змешчаным у “Большой Советской Энциклопедии”, гаварылася наступнае: “Пасля заняцця белапалякамі ў ліпені 1919 г. Мінска і акупацыяй імі тэрыторыі Беларусі Літоўска-Беларуская рэспубліка спыніла сваё існаванне”¹¹.

Цікава адзначыць, што некаторыя гісторыкі, у тым ліку і спецыялісты па гісторыі дзяржавы і права (Аляксандр Андрэеў, Ніна Каменская, Сцяпан Маргунскі і інш.), сутыкнуўшыся з супярэчнымі візыянэннямі тэрміна існавання Літоўска-Беларускай ССР і прычынамі яе ліквідацыі, у сваіх працах увогуле абышлі гэтыя пытанні¹². Такая пазіцыя тым больш не зразумелая, што даследчыкі ўзялілі значную ўвагу раскрыццю прычынаў і механізма абавязчэння Літбелы, увялі ў навуковы ўжытак новыя фактагалічныя звесткі і ў цэльм больш поўна аднавілі карціну існавання аб’яднанай рэспублікі.

У пачатку 60-х гадоў беларускія даследчыкі выдалі абагульняючыя працы па гісторыі Беларусі і Камуністычнай партыі рэспублікі, у якіх былі акамуліраваны дасягненні айчыннай гісторыяграфіі на той час. У кнізе па гісторыі Кампартыі Беларусі апошняя дата існавання Літбелы пазначана 19 ліпеня 1919 г., гэта дзень, калі адбылося пасяджэнне ўрада Літвы і Беларусі, на якім было прынята рашэнне “передаць усю паўнатау ўлады на свабоднай ад акупантатаў частцы БССР Менскаму губернскому ваенна-рэвалюцыйнаму камітэту”¹³.

У другім томе “Істории Белорусской ССР” тэрмін існавання Літоўска-Беларускай рэспублікі аблежаваны 17 ліпеня 1919 г., калі на аб’яднаным пасяджэнні ЦВКЛітбел і Менскага Савета было прынята рашэнне аб ліквідацыі Савета абароны ЛітBel ССР. У главе абагульняючай працы, аўтарам якой з’яўлялася Н.В.Каменская, адзначалася, што ў выніку акупацыі польскімі войскамі Літвы і Беларусі ўрад Літбел спыніў сваю дзейнасць. Улада на незанятай польскімі войскамі тэрыторыі Беларусі перайшла да Менскага губернскага ваенна-рэвалюцыйнага камітэта¹⁴.

¹¹БСЭ. 2-е изд. Москва, 1954. Т. 25. С. 278. Адзначым, што ў энцыклапедычным артыкуле не дакладна ўказана дата захопу польскімі войскамі Менска. Ён быў акупаваны 8 жніўня 1919 г.

Таксама была зроблена памылка і ў даціроўцы аб’яднанага пасяджэння ЦВК Беларусі і Літвы.

¹²Каменская Н.В. Утворэнне Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Мінск, 1946; яна ж. Образование Белорусского Советского государства. Минск, 1948; яна ж. Вялікая Каstryчніцкая сацыялістычнай рэвалюцыя і ўтворэнне БССР. Минск, 1954; яна ж. Первые социалистические преобразования в Белоруссии (25 октября 1917 г.-июль 1918 г.). Минск, 1957; Андреев А.М. Борьба литовского народа за Советскую власть 1918-1919 гг. Москва, 1954; Маргунский С.П. Государственное строительство Белорусской ССР на первом этапе её развития. Минск, 1953; ён жа. Создание и упрочение белорусской государственности (1917-1925). Минск, 1958; Гісторыя Беларускай ССР. Т. 2. Мінск, 1958 (аўтар павы Н.В.Каменская).

¹³Очерки истории Коммунистической партии Белоруссии. Ч.1 (1883-1920 гг.). Минск, 1961. С. 370. Гэтае палажэнне было замацавана і ў другім выданні першай часткі “Очерков”(Мінск, 1968).

¹⁴Істория Белорусской ССР. Т. 2. Минск, 1961. С. 141.

Гэтыя палажэнні і высновы паспрабавала абвергнуць Яўгенія Шкляр у специяльнай манаграфіі, у якой для пачатку 60-х г. грунтоўна і ўсебакова, на новым фактычным матэрыяле раскрывалася гісторыя Літбелы¹⁵. Сама назва кнігі вызначала храналогію існавання Літбелы – 1919-1920 г. Аўтар адзначыла, што ў працах М.А.Карнатоўскага і А.М.Андрэева былі “дапушчаны сур’ёзныя скажэнні гісторыі барацьбы працоўных Літоўска-Беларускай ССР з замежнымі інтэрвентамі і ўнутранай контрреволюцыяй. У гэтых і іншых работах сцвярджалася, што Літоўска-Беларуская ССР існавала да ліпеня 1919 г.”¹⁶ Я.Н.Шкляр паstryала час існавання Літбел ССР да ліпеня 1920 г.¹⁷ У манаграфіі яна прывяла некаторыя факты-аргументы на карысць таго, калі бы існаванне Літбелы да ліпеня 1920 г. пацвярджаюць такія дакументы, як справаздача ЦБ КП(б)Б Трэцяму з’езду Кампартыі Беларусі (22-25 лістапада 1920 г.), кароткая справаздача аб дзеянніасці загранічнага бюро ЦК Камуністычнай партыі Літвы і Беларусі і некаторыя іншыя дакументы і матэрыялы, якія яна прывяла ў сваёй манаграфіі. Гэтыя разважанні Я.Н.Шкляр актыўна падтрымалі ў разгорнутай і станоўчай рэцэнзіі на яе манаграфію вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута марксізма-ленізма пры ЦК КПСС Міхаіл Іскраў¹⁸. Больш таго, па قولікі Я.Н.Шкляр не называла “дакладнай даты”, то за яе гэта зрабіў рэцэнзент. “Нам здаецца, - пісаў М.В.Іскраў, - што гэтай датай з’яўляецца 31 ліпеня 1920 г., калі была прынята “Дэкларацыя аб абвяшчэнні незалежнасці Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусі”. Улічваючы тое, - працягваў рэцэнзент, - што існуюць дакumentы аб утварэнні Літоўска-Беларускай ССР ад 27 лютага 1919 г.¹⁹, а другім абвяшчэнні БССР ад 31 ліпеня 1920 г. і адсутнічае дакумент аб ліквідацыі Літбелы ў ліпені 1919 г. (наадварот, ёсць дакumentы аб несвоечасовасці гэтай ліквідацыі ў ліпені 1919 г.), застаецца адна выснова: Літоўска-Беларуская рэспубліка існавала з лютага 1919 г. да 31 ліпеня 1920 г.”, - заключыў М.В.Іскраў²⁰. Такі пункт гледжання быў зафіксованы таксама ў артыкуле Я.Н.Шкляр ў томе 8 Савецкай гісторычнай энцыклапедыі²¹.

Але з довадамі Я.Н.Шкляр і М.В.Іскрава не ўсе даследчыкі літбелаўскай тэматыкі пагадзіліся. Першым, хто ўступіў у публічную палеміку з Я.Н.Шкляр, быў

¹⁵ Шкляр Е.Н. Борьба трудащихся Литовско-Белорусской ССР с иностранными интервентами и внутренней контрреволюцией (1919-1920 гг.). Минск, 1962.

¹⁶ Тамсама. С. 9.

¹⁷ Тамсама.

¹⁸ Искров М.В. Исследование по истории Литовско-Белорусской ССР // Вопросы истории КПСС. 1962. № 6. С. 187-191.

¹⁹ Документаў “аб утварэнні Літбелы” ад 27 лютага 1919 г. не існуе. У той дзень, як вядома, адбылося сумеснае пасяджэнне ЦВК БССР і ЦВК ЛітССР і былі абраны ЦВК Літоўска-Беларускай рэспублікі і яе ўрад. Гэта памылка паўтараеца і ў наступных публікацыях гісторыкаў, на што мы яшчэ звернем увагу.

²⁰ Искров М.В. Исследование по истории Литовско-Белорусской ССР. С. 190.

²¹ Литовско-Белорусская Советская Социалистическая Республика // Советская историческая энциклопедия. Т. 8. Москва, 1965. С. 736.

літоўскі даследчык К.Навіцкас. У сваёй доктарскай дысертацыі ён сцвярджаў, што Лігбел існаваў толькі да канца лета 1919 г., гзн. “да падаўлення пралетарскай рэвалюцыі ў Літве”²². Моцным аргументам, які пацвярджаў яго выснову, быў факт прапановы Савецкай Расіі ўраду Літвы 11 верасня пачаць мірныя перамовы²³. На яго думку, гэтая прапанова азначала, што савецкі ўрад ўжо фактычна прызнаў дзяржайнасць Літвы. “Тым больш не можа быць і гаворкі аб існаванні Лігбела да канца ліпеня 1920 г., асабліва пасля таго, як 12 ліпеня 1920 г. урад РСФСР падпісаў савецка-літоўскі мірны дагавор і гэтым дакументам юрыдычна прызнаў буржуазную Літву”, - пісаў К.Навіцкас²⁴.

Да высновы пра тое, што Лігбел ССР спыніла існаванне ў ліпені 1919 г. прыйшлоў і беларускі гісторык дзяржавы і права Вадзім Круталевіч²⁵. Гэты факт ён звязаў з tym, што ў той час “большая частка тэрыторыі рэспублікі была занята польскімі войскамі і яна “самаліквідавалася”. Цэнтральныя органы былі распушчаны, адначаў ён, - улада на неакупаванай тэрыторыі была перададзена Менскаму губернскуму рэйку. У верасні быў ліквідаваны і Менгубрэйком, а яго аддзелы сталі аддзеламі ліквідацыйнай камісіі Лігбела, якая знаходзілася ў Смаленску²⁶.

Тэзіс аб tym, што Літоўска-Беларусская ССР спыніла існаванне ў ліпені 1919 г. В.А.Круталевіч пацвердзіў значна пазней, калі выдаў другую грунтоўную кнігу аб нараджэнні Беларускай ССР²⁷. Які ў вышэйназваным артыкуле ён паўтарыў выснову, што “Лігбел самаліквідавалася ў ліпені 1919 г., большая частка тэрыторыі якой была захоплена Польшчай”²⁸. У адрозненне ад іншых даследчыкаў В.А.-Круталевіч свядома акцэнтаваў увагу на “самаліквідацыі” рэспублікі, а не спыненні яе дзеянасці ў ліпені 1919 г. Гэта быў новы аспект у трактоўцы тэрміна і прычын ліквідацыі Лігбела.

Такім чынам, М.А.Карнатоўскі, Н.В.Каменская, В.А.Круталевіч, К.Навіцкас і іншыя даследчыкі пры вызначэнні тэрміну існавання Літоўска-Беларускай ССР

²² Навіцкас К. Роль Советского Союза в деле защиты жизненно национальных интересов литовского народа в 1917-1940 гг. Автограф. докт. дис. Вильнюс, 1965. С. 9.

²³ У аўтарэфэрце К.Навіцкаса прапанова ўраду РСФСР ураду Літвы пачаць мірныя перамовы памылкова датіравана 13 верасня 1919 г. Раашнне прапанаваць падпісанне міра Літве і Латвіі Палітбюро ЦК РКП(б) прыняло 6 верасня 1919 г., а 11 верасня яшчэ раз вярнулася да яго. (Гл.: Політбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б). Повесткі дня заседаний. 1919-1952. Каталог. Т. 1 (1919-1929). Москва, 2000. С. 40). Датай 13 верасня 1919 г. памылкова пазначанаnota савецкага ўрада Літве з прапановай пачаць мірныя перамовы, якая надрукавана ў зборніку дакументаў “Борьба за Советскую власть в Литве (1918 – 1920 гг.)” (Вильнюс, 1967. С. 329).

²⁴ Навіцкас К. Роль Советского Союза... С. 9.

²⁵ Круталевич В.А. Становление национальной государственности белорусского народа // Советское государство и право. 1967. № 12. С. 49-57.

²⁶ Тамсама. С. 52. Дакладная назва камісіі – “Ліквідацыйная камісія эвакуіраваных установаў Літоўска-Беларускай ССР”.

²⁷ Круталевич В.А. Рождение Белорусской Советской Республики: Провозглашение республики. Развёртывание национально-государственного строительства. (Ноябрь 1918 г. – февраль 1919 г.). Минск, 1979.

²⁸ Тамсама. С. 326.

зыходзілі з факта акупацыі яе тэрыторыі. “Аднак падобная выснова не стасуецца з сучаснай міжнароднаправавой тэорыяй і практыкай”, – уступі ў палеміку беларускі гісторык права Ю.П.Броўка²⁹, які вельмі актыўна падтрымаў пазіцыю Я.Н.Шкляра.

Абвяргаючы аргументы сваіхапанентаў, ён заявіў, што акупацыя нават усёй тэрыторыі дзяржавы не вядзе аўтаматычна да ліквідацыі самой дзяржавы. Гэтае палажэнне не выклікае сумненняў не толькі ў прадстаўнікоў савецкай дактрины міжнароднага права, але і ў большасці замежныххатарап. Так, вядомы аўстрыйскі юрыст-міжнароднік А.Фердрос пісаў: “Нават захоп праціўнікам усёй яе (дзяржавы – Л.М.) тэрыторыі (“devellatio”) сам па сябе не спыняе існавання пераможнай дзяржавы, калі яе працягваюць абараняць саюзнікі ці перамогшая краіна не мае намеру анексіраваць пераможаную”³⁰.

Народы акупаванай Літоўска-Беларускай ССР – працягваў свае разважанні Ю.Броўка, – вялі гераічную барацьбу з захопнікамі. Паўсюдна ўзнікалі партызанская атрады. Баявыя часці рэспублікі, якія аб’ядналіся з войскамі незалежных савецкіх рэспублік у адзіную Чырвоную Армію, адступілі на тэрыторыю саюзнай РСФСР, “адкуль працягвалі наносіць сакрушальныя ўдары праціўніку”. “Якраз таму акупацыю тэрыторый Беларусі і Літвы, – зрабіў выснову даследчык, – нельга разглядаць у якасці факта, роўназначнага спыненню існавання Літоўска-Беларускай ССР”³¹.

Цікавым і заслугоўваючым і ўвагі ўяўляюцца нам і іншыя разважанні і аргументацыя Ю.П.Броўкі на гэты конт. Што ж тычыцца г.зв. “самаліквідацыі” урада Літоўска-Беларускай ССР, то, - на думку даследчыка, - “разглядаючы яго ў свеце асноўных прынцыпаў канстытуцыйнага права ЛітБел ССР³², неабходна прызнаць, што ў ліпені 1919 г. быў зліквідаваны не ўрад Літоўска-Беларускай ССР, а толькі ўрадавы апарат, існаванне якога аказалася немагчымым у сувязі з вострым неда-

²⁹Бровка Ю.П. Международная правосубъектность БССР. Минск, 1967. С. 19.

³⁰Фердрос А. Международное право. Москва, 1959. С. 233. Такую ж думку выказваў і Л.Опенгейм: “Нават захоп усёй непрыяцельскай тэрыторыі не ававязкова азначае пакарэнне, таму што ў вайне, у якой удзельнічаюць больш двух ваюючых дзяржаваў, войскі адной з іх могуць эвакуіравацца са сваёй уласнай краіны і далучыцца да арміі саюзніка. Узброеная барацьба, такім чынам, будзе працягвацца, нягледзячы на тое, што тэрыторыя аднаго з саюзникаў поўнасцю заваявана” (Опенгейм Л. Международное право / Под ред. Г.Лаутерпахта. Т.2. Полутом 2. Москва, 1950. С. 138).

³¹Бровка Ю.П. Международная правосубъектность БССР. С. 20.

³²Трэба адзначыць, што Літоўска-Беларуская ССР не мела сваёй Канстытуцыі. Падрыхтаваны праект яе не быў прыняты. У вельмі складанай ваенна-палітычнай абстаноўцы таго часу аказалася немагчымы склікаць і правесці Надзвычайні з’езд Саветаў Літоўска-Беларускай ССР, які быў прызначаны на 25 мая 1919 г. у Менску. Тэкст праекта Канстытуцыі рэспублікі захоўваецца ў аддзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэki Акадэміі науک Літвы. Ён быў надрукаваны ў выданні: Маргунский С.П. Государственное строительство Белорусской ССР на первом этапе её развития. С. 98-108.

³³Бровка Ю.П. Международная правосубъектность БССР. С. 20.

хопам кадраў і неабходнасцю сканцэнтрацаць усе сілы для абароны рэспублікі”³³. Урадавыя функцыі часова былі перададзены Менскаму губрэйкому, які з’яўляўся дзяржаўным органам Літоўска-Беларускай ССР і падпаратадкоў ваяўся ЦК КП(б)ЛіБ. Больш таго, на думку Ю.П.Броўкі, нікакай фармальнаі дэкларацыі аб самароспуску ўрада ці аб адстаўцы асобных яго членаў не было зроблена. Старшыня СНК і асобныя наркомы, знаходзячыся на розных камандных пастах у дзеючай Чырвонай Арміі, захоўвалі свае паўнамоцтвы. І пры паляпшэнні абстаноўкі на фронце дзеянасць урада магла быць адноўлена без выдання якіх-небудзь асобных канстытуцыйных актаў³⁴.

Мы так поўна і падрабязна выкладлі погляды і разважанні Ю.П.Броўкі па пытанняхаб часе існавання Літоўска-Беларускай ССР і прычынах яго спынення таму, што ў навуковай літаратуры яны, нягледзячы на сваю фармальна-лагічную і абстрактна-юрыдычную доказнасць і знешнюю пераканаўчасць, большасцю даследчыкаў былі праігнараваны. І перш за ўсё гэта датычыла гісторыкаў.

Аўтары фундаментальнай працы па гісторыі савецкай дзяржавы і права ліквідацыю Літбела непасрэдна звязвалі з заключэннем расійска-літоўскага дагавора. “Урад РСФСР, – пісалі беларускія гісторыкі права Г.І.Літвінава і С.П.Маргунскі, – быў вымушшаны пайсці на перамовы з буржуазным літоўскім урадам. Перамовы скончыліся падпісаннем 12 ліпеня 1920 г. мірнага дагавора паміж Расеяй і буржуазнай Літвой. Літоўска-Беларуская Рэспубліка **фактычна** (вылучана мною – Л.М.) спыніла сваё існаванне”³⁵.

Факту ліквідацыі Літбела С.П.Маргунскі надаваў прынцыпова важнае значэнне ў сувязі з прапанаванай ім перыядызацыяй дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі ў 1918–1922 г. У ста наўленні беларускай савецкай дзяржаўнасці ад яе зараджэння да ўтварэння Саюза ССР ён выдзяліў тры этапы: 1) ад моманту абвяшчэння БССР да зліцця яе з Літоўскай ССР у адзіную рэспубліку; 2) Літбелаўскі перыяд з лютага 1919 г. да другога абвяшчэння БССР у канцы ліпеня 1920 г. і 3) ад аднаўлення Беларускай ССР у жніўні 1920 г. да яе ўступлення ў Саюз ССР у канцы снежня 1922 г.³⁶

Прынцыпова іншую пазіцыю па гэтых пытаннях займалі літоўскія гісторыкі. Бронюс Вайткявічус, напрыклад, сцвярджаў, што Літоўска-Беларуская рэспубліка спыніла сваё існаванне ў пачатку верасня 1919 г. У якасці аргумента ён спасылаўся на зварот ЦВК ЛітBel ССР ад 1 верасня 1919 г. да працоўных гарадоў і вёсак рэспублікі, у якім канстатаўвалася паражэнне Савецкай улады. На яго думку, гэта быў апошні афіцыйны дакумент рэспублікі³⁷. Урад Савецкай Расіі 11 верасня 1919 г. прапанаваў буржуазнаму ўраду Літвы пачаць мірныя перамовы і тым самым

³⁴ Тамсама.

³⁵ История Советского государства и права (1917-1920 гг.). Кн. 1. Москва, 1968. С. 496.

³⁶ Маргунский С.П. Создание и развитие белорусской государственности 1917-1925 гг. Автограф. докт. дис. Минск, 1969. С. 7.

³⁷ Vaitkevicius B. Socialistine revoliucija Lietuvoje 1918-1919 metais. Vilnius, 1967. P. 657.

фактычна прызнаў Літоўскую буржуазную дзяржаву. Як бачым, гэтую падзею Б.Ю.Вайткявічус, як і К.Навіцкас, лічыць пацвярджаючым таго, што Лібелда таго часу спыніў сваё існаванне³⁸.

Літоўскі гісторык Павілас Віткаўскас, які спецыялізуваўся на вывучэнні праблемістанаўлення літоўской нацыянальнай дзяржаўнасці, даказваў, што “Літоўска-Беларуская ССР фактычна (вылучана мною – Л.М.) перастала існаваць ужо 25 ліпеня 1919 г., гэта значыць у дзень самароспуска ўрада рэспублікі, а ў верасні 1919 г. яна спыніла сваё існаванне і юрыдычна”³⁹.

Прааналізуваўшы за ключэнні і высыновы сваіх калег-даследчыкаў пра тэрмін існавання ЛітBel ССР і прычынах яе ліквідацыі, літоўскі даследчык М.В.Тамашунас с рэзюміраваў: “Пры ўсебаковым уліку наяўнага гісторычнага матэрыялу стано віцца ясным, што Літоўска-Беларуская ССР спыніла сваё існаванне не ў 1920 г., а ўжо ў верасні 1919 г.”⁴⁰ Пры гэтым, як сцвярджаў М.В.Тамашунас, даследаваннямі літоўскіх савецкіх гісторыкаў даказана, што савецкую ўладу ў Літве ў 1919 г. падаўлі на тхняемыя імперыялістамі Антанты інтэрвенцыянісцкія войскі Германіі і Польшчы⁴¹.

Пры аналітычным разглядзе заключэнняў і ацэнак, якія зрабілі літоўскія гісторыкі ў канцы 70-х гадоў адносна тэрміну існавання Літоўска-Беларускай ССР і прычын яе ліквідацыі, нельга не звярнуць увагу і на тое, што ў гісторычную навуку яны ўяўлі або, дакладней, замацавалі ў ёй паніці “фактычнай” і “юрыдычнай” ліквідацыі дзяржавы. І як ні парадаксальна, такія навукова-прававыя ўдакладненні не дапамаглі даследчыкам канчаткова высветліць складаныя і заблытаныя пытанні, а наадварот, падлілі алею ў полымя новых дыскусій.

Трэба адзначыць, што меркаванні літоўскіх даследчыкаў Б.Ю.Вайткявічуса, П.В.Віткаўскаса, К.Навіцкаса і М.В.Тамашунаса ўвайшлі ў абагульняючыя працы па гісторыі Літвы і Камуністычнай партыі рэспублікі⁴². Напрыклад, у “Очерках истории Коммунистической партии Литвы” азначалася, што да верасня 1919 г. савецкая ўлада на тэрыторыі ЛітBel ССР была падаўлена. “Восенню 1919 г. у сілу склаўшыхся абставін, – чытаем у першым томе кнігі па гісторыі КПЛ, – Літоўска-Беларуская ССР спыніла існаванне”⁴³. Спіненне дзейнасці ЛіБ ССР восенню 1919 г. улічвалася і ў міжнародных адносінах. Нота ўрада РСФСР літоўскому ўраду ад 11 верасня з пропановай пачаць перамовы аб міры, якія аўтары “Очерков”,

³⁸ Тамсама.

³⁹ Vitkauskas P. Lietuvos Tarybu Respublikos sukurimas 1918-1919 metais. Vilnius, 1978. P. 208-214.

⁴⁰ Тамашунас М.В. Исследование проблем по истории социалистической революции 1918-1919 гг. в Литве (обзор литературы за 1967-1978 гг.) // Великий Октябрь в судьбах белорусского и литовского народов: Мат. межреспубл. науч. конф., посвящ. 60-летию образования Литовско-Белорусской ССР. Минск, 1981. С. 87.

⁴¹ Тамсама.

⁴² Очерки истории Коммунистической партии Литвы. Т.1 (1887-1920 гг.). Вильнюс, 1973; История Литовской ССР (с древнейших времён до наших дней). Вильнюс, 1978.

⁴³ Очерки истории Коммунистической партии Литвы. С. 499-500.

⁴⁴ Тамсама.

з'явілася дакументам аб прызнанні de facto Літвы⁴⁴. Сцвярджэнне, што да восені 1919 г. савецкая ўлада была зліквідавана на ўсёй тэрыторыі Літоўска-Беларускай рэспублікі, і апошняя спыніла сваё існаванне, замацавалася таксама ў абагульня-ючых працах па гісторыі Літвы⁴⁵.

Беларускія гісторыкі, якія ў ацэнцы складаных і супярэчлівых з'яваў і падзеяў заўсёды былі надзвычай асцярожнымі, у калектыўных абагульняючых працах ста-раліся абысці спрэчныя і вострыя пытанні з гісторыі Літбелы, каб не нанесці “шкоды” непарушнай брацкай дружбе суседніх савецкіх народоў. Дакладнага ад-казу на пытанні аб часе існавання Літбелы і прычынах яго спынення няма ні ў другім выданні першай часткі “Очерков истории Коммунистической партии Бе-лоруссии” (аўтар параграфа Н.В.Каменская), ні ў пяцітомнай працы “Гісторыя Беларускай ССР” (аўтар параграфа таксама Н.В.Каменская)⁴⁶. Калі ў гісторыка-парцыйным выданні пра час існавання ўвогуле не гаворыцца, то ў “Гісторыі Бела-рускай ССР” на гэтае пытанне дадзены “дыпламатычны” адказ: “Спыніў сваю дзейнасць Савет абароны Літоўска-Беларускай ССР <...>, народны камісарыяты рэспублікі былі перайменаваны ў аддзелы Менскага губернскага ваенна-рэвалю-цыйнага камітэта... Юрыдычна рэспубліка Літбел ССР працягвала існаваць”.⁴⁷ Аўтара раздзела абагульняючай працы трэба разумець так, што **фактычна** (вы-лучана мною – Л.М.) яе гісторыя спынілася летам 1919 г.

У сувязі з гэтым адзначым цікавы гісторыяграфічны факт. Я.Н.Шкляр, якая ў сваіх ранейшых публікацыях актыўна і настойліва праводзіла думку пра тое, што Літоўска-Беларуская ССР спыніла існаванне летам 1920 г. пасля падпісання расійска-літоўскага дагавора і другога абвяшчэння Беларускай Савецкай Рэспублікі, пазней па сутнасці адмовілася ад яе. Пра гэта сведчыць артыкул даследчыцы ў шостым томе Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, у якім пытанні аб прычынах і часе ліквідацыі ЛітBel ССР абыйдзены⁴⁸.

У кнізе беларускіх дзяржавазнаўцаў С.П.Мартунскага і Ларысы Кукреш га-ворыцца пра тое, што падпісанне мірнага дагавора паміж Савецкай Расіяй і Літвой завяршилася “прызнаннем яе дзяржаўных межаў”. Менавіта ў гэты момант, па-водле аўтарау, “Літоўска-Беларуская Савецкая Рэспубліка **фактычна** (вылучана мною – Л.М.) спыніла сваё існаванне”⁴⁹.

У 1983 г. навуковы супрацоўнік Інстытута філасофіі, сацыялогіі і права АН Літоўскай ССР З.В.Пятраўскас у маскоўскім часопісе “Правоведение” апубліка-

⁴⁵ Напр., История Литовской ССР. С. 329.

⁴⁶ Очерки истории Коммунистической партии Белоруссии. Ч. 1 (1883-1920 гг.). Изд. 2-е. Минск, 1968; Гісторыя Беларускай ССР. Т. 3 (1917-1937 гг.). Мінск, 1973.

⁴⁷ Гісторыя Беларускай ССР. Т. 3. С. 151.

⁴⁸ Літоўска-Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка // БелСЭ. Т. 6. Мінск, 1972. С. 396-397.

⁴⁹ Маргунский С.П., Кукреш Л.И. Интернациональное и национальное в государственном строительстве Белоруссии (1917-1922 гг.). Минск, 1978. С. 86.

ваў спецыяльны артыкул, у якім паспрабаваў разабрацца з гэтымі няпростымі пытаннямі⁵⁰. Ён катэгарычна не пагадзіўся з высновамі Б.Ю. Вайткявічуса, П.В. Віткаўскаса, В.А. Круталевіча і К. Навіцкага, палічыўшы іх не аргументаванымі⁵¹. Па перакананні З.В. Пятраўскага, саму па сябе прапанову адной дзяржавы другой “уступіць з ёю ў пераговоры нельга лічыць юрыдычным прызнаннем нават *de facto*”. “Гісторыкі тлумачаць гэты тэрмін (*de facto* - Л.М.) не ў юрыдычным, а ў літаральным сэнсе, - пісаў З.В. Пятраўскас. - Між тым тэорыя і практика міжнародных адносін прапанову ўступіць у перамовы, якаяне мела ніякіх юрыдычных наступстваў, не лічыць юрыдычным прызнаннем *de facto* ні дзяржавы, ні ўрада. Такім чынам, няма падставаў лічыць гэты факт адкліканнем з боку Савецкай Расіі прызнання Літоўска-Беларускай ССР *de jure*, якое заставалася ў сіле аж да падпісання 12 ліпеня 1920 г. мірнага дагавора з буржуазнаю Літвой”⁵².

Абвяргаючы палажэнне П.В. Віткаўскага аб тым, што “быццам бы рэспубліка фактычна спыніла існаванне 25 ліпеня 1919 г., але фармальна працягвала існаваць да 11 верасня 1919 г.”, З.В. Пятраўскас заявіў, што “Тэорыя дзяржавы і права і міжнароднае права не ведаюць нікага “фармальнага” існавання дзяржавы”⁵³. Да таго ж факты, - пісаў літоўскі гісторык-юрист, - што ўрад не функцыянуе або не існуе, ці дзяржава поўнасцю страціла тэрыторыю, не азначаюць, быццам бы дзяржава перастала існаваць юрыдычна. Так, у час Другой сусветнай вайны некаторыя дзяржавы страцілі свае тэрыторыі іх урады нейкі час увогуле не існавалі, аднак ніхто (акрамя Германіі) не сцвярджаў, што гэтыя дзяржавы не існуюць”⁵⁴.

На думку З.В. Пятраўскага той факт, што большая частка тэрыторыі рэспублікі была акупавана Польшчай з юрыдычнага пункту гледжання “не азначаў пераходу суверэнітата над яе тэрыторыяй да Польшчы”⁵⁵. Са спасылкай на курс міжнароднага права ён адзначыў: “Ваенная акупацыя – незаконны прававы акт і яна не змяніе суверэна”⁵⁶. Для аргументацыі свайго пункту гледжання З.В. Пятраўскас назваў некаторыя іншыя, але не істотныя факты. Напрыклад, са спасылкай на тагачасны ЦДАКР ССР аўтар прывёў сведчанне аб тым, што 19 мая 1920 г. Усерасійскі ЦВК, а 20 мая Наркамат па справах нацыянальнасцей у сувязі са змяненнемі міжнароднай абстаноўкі прынялі рашэнне ліквідаваць (да 1 ліпеня 1920 г.) Наркамат па справах Літвы і Беларусі. Аўтар рэзюміраваў: “Такім чынам, канчатковым моман-

⁵⁰ Пятраўскас З.В. О хронологических рамках существования Литовско-Белорусской ССР // Правоведение. 1983. № 5. С. 88-92.

⁵¹ Тамсама. С. 91.

⁵² Тамсама. У падмацаванне сваёй высновы З.В. Пятраўскас спасылаўся на аўтарытэт спецыялістаў па міжнароднаму праву. (Гл.: Фельдман Д.И. Признание правительств в международном праве. Казань, 1961. С. 53; Херцег И. Признание государств и правительств // Проблемы международного права. Москва, 1961. С. 320).

⁵³ Пятраўскас З.В. О хронологических рамках... С. 91.

⁵⁴ Тамсама. Пры гэтым аўтар ізноў спасылаўся на заключэнне спецыяліста па міжнароднаму праву (Гл.: Chen Ti-Chiang. The International Law of Recognition. London, 1951. P. 291).

⁵⁵ Пятраўскас З.В. О хронологических рамках... С. 91.

⁵⁶ Курс международного права. Т. 5. Москва, 1969. С. 350.

там існавання Літоўска-Беларускай ССР можна лічыць толькі ліпень 1920 г. – момант падпісання Маскоўскага дагавора паміж Савецкай Расіяй і буржуазнай Літвой і абвяшчэнне незалежнасці Беларускай ССР⁵⁷. Такое ж сцвярджэнне па сутнасці без якіх-небудзь аргументаў падрымаў і беларускі гісторык Эмануіл Іоффэ⁵⁸. Па меркаванню Язэпа Юхса, Савецкая Расія прызнала ўрад Літвы “фактычна і юрыдычна” 19 лістапада 1919 г., калі паміж гэтымі рэспублікамі быў падпісаны дагавор аб абмене закладнікамі⁵⁹.

Да высноваў З.В.Пятраўскаса прыслухаліся не ўсе беларускія, як, напэўна, і літоўскія гісторыкі. У грунтоўнай працы аб дзяржаўным самавызначэнні Беларусі акадэмік Ларыён Гінаценка зрабіў цікавае заключэнне – з падпісаннем расійска-літоўскага дагавора 12 ліпеня 1920 г. адбылося “юрыдычнае афармленне ліквідацыі Літоўска-Беларускай ССР, якая фактычна перастала існаваць у ліпені 1919 г.”⁶⁰ Па сутнасці гэтая думка, хоць і менш выразна сформуляваная, прыведзена І.М.Гінаценкам у другой частцы “Нарысаў гісторыі Беларусі”, падрыхтаваных калектывам Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі науку Беларусі⁶¹. Яна ж утрымліваецца ў артыкуле Аляксандра Ціхамірава ў томе 4 “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі”⁶².

Пра юрыдычную ліквідацыю Літоўска-Беларускай ССР і аднаўленне незалежнай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі 31 ліпеня 1920 г. гаворыцца і ў калектывай працы, якая выйшла ў свет у канцы 90-х гадоў мінулага стагоддзя⁶³. Але ў гэтым навуковым даследаванні “юрыдычнае спыненне” дзейнасці Літоўска-Беларускай ССР пазначана толькі датай другога абвяшчэння Беларускай Савецкай Рэспублікі.

У навейшых публікацыях беларускіх гісторыкаў з’явіліся новыя матывы і тлумачэнні факта і часу юрыдычнага спынення існавання Літоўска-Беларускай

⁵⁷ Пятраўскас З.В. О хронологических рамках... С. 91.

⁵⁸ Иоффе Э. Из истории Литвы // Неман. 1988. № 11. С. 168-169.

⁵⁹ Юхса Я. Фармаванне тэртыорыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6. С. 10.

⁶⁰ Игнатенко И.М. Октябрьская революция и самоопределение Белоруссии. Минск, 1992. С. 199. Гэту выснову падтрымліваюць некаторыя беларускія гісторыкі ў сваіх навейшых публікацыях. (Гл.: Рамановіч П.С. Палітычна-прававы статус ССРБ у 1920-1922 гг. // Государственность на Беларуси: Генезис и перспективы. Сб. мат. республ. научно-практ. конф. 30 января 2002 г. В 2-х ч. Ч.1. Брест, 2002. С. 140-141).

⁶¹ Нарысы гісторыі Беларусі. У 2-х ч. Ч.2 / М.П.Касцюк, І.М.Ігнаценка, У.І.Вышынскі і інш. Мінск, 1995. С. 70. У вучэбным дапаможніку пад рэдакцыяй Я.К.Новіка і Г.С.Марцуля (Гісторыя Беларусі: У 2-х ч. - Ч.2. Літы 1917 г. - 1997 г. Мінск, 1998) адзначана, што ў сувязі з падпісаннем расійска-літоўскага дагавора “юрыдычна перастала існаваць Літоўска-Беларуская ССР” (С. 96). У дапаможніку І.Коўкеля і Э.С.Ярмусіка (Історыя Беларусі с древнейших времён до нашого времени. Мінск, 1998) пытанні пра прычыны абвяшчэння, час існавання і ліквідацыю Літвы ўвогуле прайгнараваны.

⁶² Літоўска-Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка // ЭГБ. Т. 4. Мінск, 1997. С. 383. У энцыклапедычным артыкуле, прысвечаным дэкларацыі ад 31 ліпеня 1920 г., аўтарам якога з’яўляецца М.Ф.Шумейка, гаворыцца наступнае: “Прыняцце Дэкларацыі было абумоўлена вызваленiem Беларусі ад польскіх акупантав і фактычнага (так у тэксле – Л.М.) скасавання Літоўска-Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі” (ЭГБ. Т. 3. Мінск, 1996. С. 336).

⁶³ Государственность Беларуси: Проблемы формирования в программах политических партий / В.К.Коршук, Р.П.Платонов, И.Ф.Романовский, Е.Г.Богданович. Мінск, 1999. С. 73.

ССР. Наталля Глушакова ў артыкуле пра знешнепалітычную арыентацыю партыі беларускіх эсэраў напісала літаральна наступнае: “Пасля падпісання 12 ліпеня 1920 г. дагавора ў сувязі з абвяшчэннем Літоўскай рэспублікі Літоўска-Беларусская Рэспубліка юрыдычна спыніла сваё існаванне”⁶⁴.

Спрэччныя пытанні з гісторыі нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва Беларусі ў 1917–1922 г., у тым ліку і Літбелы, найбольш грунтоўна раскрыў В.А. Круталевіч⁶⁵. Праблемы гісторыі Літоўска-Беларускай ССР аўтар разглядаў у чатырох главах – “Паварот у дзяржаўным будаўніцтве. Утварэнне Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі”; “Абарона Літоўска-Беларускай Рэспублікі”; “Кіраванне, прававорчасць, палітычная сістэма ў Літоўска-Беларускай Рэспубліцы” і “Самаліквідацыя Літоўска-Беларускай Рэспублікі”. Паколькі ў папярэдніх працах В.А. Круталевіч па сутнасці мала ўдзяляў увагі аргументацыі сваёй пазіцыі пра тэрмін існавання Літоўска-Беларускай ССР, то ў апошняй манаграфіі ён прывёў сістэму доказаў, пацвярджаючых пункт гледжання, які ўпершыню быў выказаны даследчыкам больш трошкі гадоў таму⁶⁶.

Трэба адзначыць, што ў 90-я г. мінулага стагоддзя ў беларускай і літоўскай гістарыяграфіі з'явіліся публікацыі, у якіх назіраўся адыход адтрадыцыйнай схемы, давалася новая інтэрпрэтацыя, нават прынцыпова новая харектарыстыка як прычынаў імэтаў аб'яднання Беларусі Літвы ў лютым 1919 г., так і матываў яе ліквідацыі значэння ў гісторыі нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі і Літве⁶⁷.

Найбольшыя гініальныя палажэнні і ацэнкі выказаў беларускі гісторык Юры Туранак. Ён пісаў аб tym, што 16 ліпеня 1919 г. ЦК Кампартыі Літвы і Беларусі прыняў рашэнне пра распуск урада Літбел, “што адправядала фактычнай ліквідацыі гэтай рэспублікі”. Даследчык падкрэсліў, што гэтае пытанне “вырашала Москва, а не мясцовыя органы Савецкай улады ці tym больш народ”⁶⁸. Адначасова ён выказаў меркаванне, што ўлады РСФСР не мелі магчымасці спыніць наступленне палякаў і загадзя рыхтаваліся перадаць ім тыя часткі беларускай і літоўской тэрыторый, якія ўваходзілі ў склад Літбелы. Больш того, гісторык перакананы, што

⁶⁴ Глушакова Н. Знешнепалітычныя арыентацыі Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыонераў (1918–1924 гг.) // Беларускі гістарычны часопіс. 1998. № 3. С. 30.

⁶⁵ Круталевіч В.А. История Беларуси: Становление национальной державности (1917-1922 гг.). Минск, 1999.

⁶⁶ Круталевіч В.А. Становление национальной государственности белорусского народа // Советское государство и право. 1967. № 12. С. 49-57.

⁶⁷ Туранак Ю. Нежаданая рэспубліка // Кантакт. 1990. № 1. С. 14-21; Платонов Р.П., Сташкевич Н.С. Терністы путь к свободе... Образование БССР // Октябрь и судьбы политической оппозиции: совместное российско-белорусское исследование. В 3-х ч. Ч.2. Гомель, 1993. С. 126-191; Лойка Л., Лойка Т. Сучасны погляд на гісторыю Беларусі // Крыжковы шлях. Дапаможнік для вывуучаючых гісторыю Беларусі. Мінск, 1993. С. 3-56; Таўкачоў В. Цяжкі студзень 1919-га... Да пытання аб стварэнні Літоўска-Беларускай ССР // Беларуская думка. 1994. № 1. С. 67-69; Грыцкевіч А. Беларуска-літоўская дачыненіі // Спадчына. 1994. № 5. С. 58-63; Ладысеў У.Ф., Брыгадзін П.І. На пераломе эпох: станаўленне беларускай дзяржаўнасці (1917-1920 гг.). Мінск, 1999.

⁶⁸ Туранак Ю. Нежаданая рэспубліка. С. 15.

ўключэнне Віцебскай, Смаленскай і Магілёўскай губерніяў у склад РСФСР у адпаведнасці з рашэннем ЦК РКП(б) ад 16 студзеня 1919 г. “адпостройвала намер Леніна аб раздзеле Беларусі паміж Польшчай і РСФСР”⁶⁹. Ліквідацыя распублікі павінна была аблегчыць перамовы прадстаўніка У.І.Леніна Юліяна Мархлеўскага з польскім бокам, якія пачаліся ў Белавежы і працягваліся ў Мікашэвічах⁷⁰.

Калі Літоўска-Беларуская рэспубліка знікла з палітычнай карты Еўропы, то Ю.Мархлеўскі ад імя ўрада РСФСР мог свабодна дамаўляцца з прадстаўнікамі Польшчы аб лёсце Беларусі і Літвы не як суверэннай дзяржавы ці самастойных рэспублік, а як тэртырый з неакрэсленым дзяржавным статусам. 4 красавіка 1920 г., пісаў далей Ю.Туранак, урад РСФСР **юрыдычна** (вылучана мною – Л.М.) прызнаў Літоўскую рэспубліку, “такім чынам адмаўляючыся ад канцепцыі літоўскай савецкай дзяржавы наасці.” Пры гэтым урад РСФСР, ліквідуючы Літбел, прызнаў дзяржавы наасць Літвы і не прызнаў беларускую нацыянальную дзяржавы наасць ні ў форме БССР, ні ў форме БНР⁷¹.

Аналіз розных пунктаў пледжання на праблему тэрміна існавання Літоўска-Беларускай ССР і прычынаў яе ліквідацыі дазваляе падвесці некаторыя асноўныя вынікі шматгадовым даследчыцкім дыскусіям.

Першае. Вызначэнне тэрміну існавання Літоўска-Беларускай ССР з'яўляецца важнай метадалагічнай праблемай айчыннай і літоўскай гісторыяграфіі. Яе навуковае вырашэнне дазваляе даследчыкам вызначыць этапы гісторыі станаўлення нацыянальнай дзяржавы беларускага і літоўскага народаў і садзейнічае паглыбленному і ўсебаковому вывучэнню праблемы. Менавіта гэтыя абставіны і абумовілі гарачыя, а часам і непрымірымыя навуковыя спрэчкі, якія патрабавалі адапанентаў выяўлення і аналізу новых фактаў, прывядзення больш дасканальных і пераканаўчых аргументаў і доказаў. Даследчыцкія дыскусіі, дзякуючы канструктыўным навуковым пошукам гісторыкаў, спецыялістаў па гісторыі права і дзяржавы аказаліся плённымі.

Другое. Пры вызначэнні тэрміну існавання Літоўска-Беларускай ССР і прычыніяе ліквідацыі савецкія беларускія і літоўскія гісторыкі ў сваіх ацэнках і высновах былі абмежаваны ідэалагічнымі ўмовамі свайго часу. Яны не моглі крытыкаваць палітычныя рашэнні і заключэнні вышэйшых органаў Камуністычнай партыі і савецкай дзяржавы, у прыватнасці, па пытаннях гісторыі ЛітBel ССР. Неаспречнай пасылкай такой пазіцыі гісторыкаў з'яўлялася ідэалагічная і палітычная догма, сут-

⁶⁹ Тамсама. С. 16.

⁷⁰ Тайныя перамовы ў Белавежы паміж Ю.Мархлеўскім і прадстаўнікамі Ю.Пілсудскага А.Венцоўскім, Е.Асмалоўскім і М.Касакоўскім пачаліся 29 ліпеня 1919 г. і былі працягам сустреч прадстаўнікоў урадаў Польшчы і Расіі, якія адбыліся ў чэрвені ў Баранавічах. Перагаворы ў Мікашевічах Ю.Мархлеўскі правёў у каstryчніку-лістападзе 1919 г. (Гл.: Sieradzki J. Białowieża i Mikołajewicze – mity i prawda. Warszawa, 1959; Tajne rokowania polsko-radzieckie. Materiały archiwalne i dokumenty / Oprac. W.Gostyńska. Warszawa, 1986).

⁷¹ Туранак Ю. Нежаданая рэспубліка. С. 16. На самой справе ўрад РСФСР афіцыйна прызнаў незалежнасць Літоўской рэспублікі нотай ад 2 красавіка 1920 г. (Гл.: Документы внешней политики. Москва, 1958. С. 711).

насць якой заключалася ў наступным: што б ні рабіла Камуністычна партыя, усё было гісторычна дальнабачным і адпавядала карэнным інтэрэсам працоўных, іх інтэрнацыянальнаму згуртаванню ў барацьбе за светлу будучыню.

Трэцяе. Даследчыцкія ацэнкі вывучаючых проблем амаль да канца 80-х гадоў былі таксама абмежаваны магчымасцямі выкарыстання архіўных крынічаў. Як-раз таму асноўныя палажэнні і высновы фармуляваліся ў поўнай адпаведнасці з прашэннямі і пастановамі тагачасных партыйных і савецкіх інстанцый.

Чацвертае. Пры агульнасці падыходаў савецкіх беларускіх і літоўскіх гісторыкаў, абу моўленых патрабаваннем кіравацца прынцыпам камуністычнай партыйнасці, іх пазіцыі ў ацэнцы тэрміну і прычын ліквідацыі Літоўска-Беларускай ССР усё ж былі розныя. Літоўскія даследчыкі ўжо ў сярэдзіне 60-х гадоў прыйшлі да высновы, што Лібел спыніў існаванне ў канцы лета – напачатку восені 1919 г. Яны звязвалі гэты факт з поўнай акупацыяй тэрыторыі Літоўска-Беларускай рэспублікі польскімі войскамі і прапановай 11 верасня 1919 г. урада РСФСР ураду Літвы ўступіць у перамовы пра падпісанне мірнага дагавора. Гэтае палажэнне стала агульнапрынятym сярод літоўскіх гісторыкаў і было замацавана ў абагульняючых працах па гісторыі Літвы і гісторыяграфічных публікацыях.

Айчынныя даследчыкі доўгі час хісталіся ў вызначенні тэрміна існавання і прычын ліквідацыі Лібел ССР. Пазіцыю, салідарную з літоўскімі гісторыкамі, выказаў у сярэдзіне 60-х г. толькі Вадзім Круталевіч. Іншыя беларускія навукоўцы ў ацэнцы гэтых падзеі часцей абапіраюцца на два палажэнні: Лібел спыніў свае існаванне фактычна летам – напачатку восені 1919 г., а **юрыдычна** – пасля заключэння расійска-літоўскага дагавора 12 ліпеня 1920 г. і другога абвяшчэння БССР 31 ліпеня 1920 г. Гэтая дуалістычная выснова ўвайшла ў абагульняючыя працы, вучэбныя дапаможнікі для вышэйшай і сярэдняй школы, а таксама ў “Энцыклапедыю гісторыі Беларусі”.

Пятае і апошняе. Аналіз айчыннай і даступнай літоўскай гісторыяграфіі, а таксама надрукаваных дакументаў і матэрыялаў дазваляе зрабіць адназначную выснову, што Літоўска-Беларуская ССР спыніла сваё існаванне **фактычна і юрыдычна** напачатку верасня 1919 г. у сувязі з захопам тэрыторыі рэспублікі польскімі войскамі і фактычным прызнаннем Літвы ўрадам РСФСР, якое ўтрымлівалася ў ноце яе наркамата замежных спраў ад 11 верасня 1919 г. у сувязі з прапановай літоўскому ўраду ўступіць у перамовы пра заключэнне мірнага дагавора.

Людміла Малыхіна

Старшы выкладчык кафедры сацыяльна-палітычных і гісторычных навук
Берасцейскага Дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэту
Асноўны кірунак даследавання: Гісторыяграфія гісторыі беларускай дзяржаўнасці
Адрас: в. Будзённага д. 65, кв. 38.

224030 Берасце
Тэл. (0162) 20-96-14